

جمعیت‌شناسی جهان

دکتر مهدی امانی

تهران

۱۳۹۳

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۳	فصل اول: طرح مسئله شمارش جمعیت
۵	سرشماریهای جمعیت
۱۰	توزیع نابرابر جغرافیایی
۲۲	مجموعه‌های بزرگ جمعیتی
۲۸	وضع جمعیت جهان از لحاظ توزیع سنی و جنسی و نتایج آن
۳۷	فصل دوم: نیروهای بویایی و تحرک جمعیت جهان
۳۸	مکانیسمهای پیرگرایی و جوان‌گرایی سنی جمعیت
۳۹	دو شاخص مهم جهانی یعنی متوسط فرزندان یک زن و عمر متوسط
۴۰	نقش داده‌های ثبت احوال
۴۲	نمونه‌گیری جمعیتی در کشورهای کم توسعه
۴۴	روند متنوع عوامل جمعیتی
۵۹	فصل سوم: نگاهی به تاریخ پیدایش انسان
۶۶	انتقال و گذار جمعیتی اروپا
۶۷	افزایش و فراگیری جمعیتی اروپا
۷۰	تنزل مرگ و میر قبل از کاهش باروری
۷۳	تعادل جدید پس از تعادل قدیم
۷۵	انفجار جمعیتی جهان سوم
۷۶	انتقال و ادامه الگوی جمعیتی
۷۹	آشفستگی در میزان افزایش

صفحه	عنوان
۸۳	فصل چهارم: چشم‌انداز آینده
۸۳	مسائل و موضوعات اساسی پیش‌نگری جمعیت جهان
۸۷	مقدمات گذار و انتقال جمعیتی جهان سوم
۸۸	سیاست در خدمت حل مسئله جمعیت
۸۹	آغاز کاهش باروری در جهان سوم
۹۱	تحقق گذار و انتقال جمعیتی در جهان سوم
۹۷	مشکل جمعیت هنوز پابرجاست
۱۰۴	دورنمای شهرگرایی و شهرنشینی
۱۰۷	سالخوردگی و پیرسنی جمعیت جهان
۱۱۰	فصل پنجم: جمعیت جهان و روند توسعه
۱۱۴	کلامی چند درباره سیاست جمعیتی چین
۱۱۶	مثالی از سیاست تشویق موالید
۱۱۷	منافع عمومی جامعه در مقابل آزادی فردی
۱۱۹	کنفرانسهای بخارست، مکزیکو و قاهره
۱۲۳	رشد اقتصادی و توزیع درآمد
۱۲۶	سخنی درباره جمعیت و مسئله نیاز به آب
۱۳۰	نگاهی به سایر منابع اولیه و فنون تبدیل و نهایی‌سازی آنها
۱۳۴	فصل ششم: بررسی اجمالی مهاجرت‌های بین‌المللی در جهان
۱۳۹	مسئله پناهندگی و جابه‌جاییهای اجباری جمعیت
۱۴۲	منابع و مآخذ

پیشگفتار

با توجه به اینکه دو هزار سال قبل از میلاد مسیح جمعیت کره زمین بالغ بر ۲۰۰ تا ۳۰۰ میلیون نفر بود و پس از شانزده تا هفده قرن به دو برابر رقم فوق رسید و فقط دو قرن پس از آن، شتاب و گرایش به دو برابر شدن جمعیت باز هم بیشتر شد، هر انسان مسئول و اندیشمندی برای تأمین زندگی حال و آینده جهانیان درصدد یافتن راه حلی برمی آید. افق ذهنی شمارش عادی انسان شاید بر اساس تجارب روزمره از حدود چند هزار فراتر نرود، ولی حقیقت واحد شمارشی ساکنان کنونی جهان در مقیاس چندین میلیون است تا جایی که اکنون رقم شش میلیارد نفر کم کم ابعاد محسوس و ملموسی در محفظه رایانه طبیعی و خدادادی بشر یعنی مغز او می یابد. سازمانهای دولتی و غیر دولتی بسیاری به مسئله روزافزون جمعیت که رشد فزاینده ای یافته واقف اند، به همین دلیل هر یک به کمک روش خاص خود سعی دارند به جوامع، درباره آینده بشر و تأمین زیست او آگاهی دهند. سازمان ملل متحد نیز برای هر یک از شئون زندگانی ساکنان جهان دفتری و مؤسسه ای تأسیس کرده و مسئله جمعیت جهان را در تمام این مؤسسات و نهادهای وابسته (مثل سازمان بهداشت جهانی، سازمان علمی - فرهنگی یونسکو، سازمان خواروبار و کشاورزی جهانی، دفتر بین المللی کار و غیره) محور اصلی فعالیت خود قرار داده است. نظام آگاهی رسانی و داده پردازی سازمان ملل متحد در امر جمعیت، در دفتر امور جمعیتی و در صندوق ویژه برای فعالیتهای جمعیتی سازمان مزبور متمرکز است، به علاوه صندوق اخیر کمکهای فنی، کارشناسی و مالی برای اجرای برنامه های پژوهشی و اتخاذ راه حل و تحقق آن در امر جمعیت به کشورهای نیازمند اعطا می کند. توجه به مشکل جمعیت از فعالیت دولتی و برنامه های توسعه فراتر رفته و در نهادهای علمی و دانشگاهی به

عنوان رشته‌ای مهم مطرح شده است. برقراری دوره‌های کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در زمینه علم جمعیت‌شناسی از مظاهر این توجه در مقیاس آکادمیک در تعدادی از دانشگاهها و مؤسسات علمی ممالک مختلف است. به طور کلی امروزه آموزش و پژوهش در زمینه جمعیت‌شناسی و مسائل جمعیتی در پنج بخش عمومی و اساسی اجرا می‌شود که عبارت‌اند از روشهای تحلیلی جمعیت‌شناختی، جمعیت‌شناسی اجتماعی و اقتصادی و توسعه، تاریخ و جغرافیای جمعیت و تحول نظریه‌های جمعیتی، جمعیت‌شناسی کشور مورد نظر و سرانجام جمعیت‌شناسی جهان. یادآوری این نکته لازم است که ورود به هر یک از این پنج قلمرو مقدمه و شرط اولیه‌ای دارد که آن آشنایی و آگاهی از مبانی علم جمعیت است.

به طور کلی پژوهشگران و علاقه‌مندان به مطالعه مسائل جمعیتی و نیز برنامه‌ریزان جمعیتی در دو سطح پژوهش و برنامه‌ریزی عمل می‌کنند؛ یکی در سطح کشوری و ملی و دیگری در مقیاس جهانی؛ یعنی در یک محدوده وسیع جهان‌شمول و مقایسه‌ای که در حقیقت تصمیمات و نقطه نظر ما را نسبت عینی می‌بخشد و سمت و سوی منطقی‌تر و آگاهانه‌تری به آن می‌دهد. کتاب حاضر که در تألیف آن از کتاب جمعیت جهان ژاک والن (Jacques Vallin) دانشمند فرانسوی بهره فراوان گرفته شده با این دید و برداشت نگاشته شده و مؤلف امیدوار است کوشش او برای دانشجویان، پژوهشگران و مسئولان محترم دولتی مفید واقع گردد.

دکتر مهدی امانی